

חטיפתו של הרב יצחק הוטנר זצ"ל ושחרורו

מעשים ומשמעויות

הקדמה
תיאור האירוע
תפילות ומאמצים
תקיעה בחצוצרות
שחרור מחבלים או תשלום כסף כדי לשחרר את החטופים
השחרור והשמחה
ארץ ישראל נקנית ביסורין
היעלמות הכתבים ושחזורם
ייסורים ממרקים וייסורים של אהבה
לימוד בענין עשו וישמעאל שהתחדד בימי השבי
הודאה על הנס והכרת טובה
הודאה על האמת ואמירת תודה

הקדמה

בימים אלו, בכ' בכסלו תשפ"א, מלאו ארבעים שנה לפטירתו של הגאון הרב יצחק הוטנר זצ"ל. הרב הוטנר נולד בוורשה בשנת תרס"ו, והוכר מצעירותו כעילוי. למד בשיבת סלבודקה, והיה תלמיד קרוב של 'הסבא'. הוא עלה ארצה עם תלמידי הישיבה, ולמד כמה שנים בישיבה בחברון. הרב הוטנר היה בן דוד של אשתו של הרב צבי יהודה, ובהיותו בארץ התקרב מאוד למרן הראי"ה זצ"ל. בשנת תרצ"ה עבר לארה"ב, ובהמשך מונה לראש ישיבת רבי חיים ברלין שבברוקלין, ובה חנך אלפי תלמידים. נחשב למקורי מאוד בדעותיו ובהנהגותיו. בשנותיו האחרונות עלה ארצה, הקים את ישיבת 'פחד יצחק' בירושלים ועמד בראשה, וכיהן כנשיא 'מכון ירושלים'. נחשב מגדולי הדור הן בהלכה והן באגדה. הרב שלמה וולבה זצ"ל, שהיה צעיר ממנו רק בשמונה שנים, כתב עליו כך¹:

לפני למעלה מעשר שנים התקרבותי אל הגאון הגדול ר' יצחק הוטנר זצלה"ה ראש ישיבת חיים ברלין בניו יורק וישיבת פחד יצחק בירושלים, ובעל ספרי פחד יצחק, ונהייתי תלמידו. הוא היה חד בדרא בהיקף ועומק ידיעתו בכל חלקי התורה ובחוכמות, וכל רז לא אניס ליה. עד כמה שנתגלתה גדלותו בשמונת ספרי פחד יצחק שכבר יצאו לאור - תוקף גדולתו יתגלה כאשר יצא בעז"ה לאור מה שעוד בכתובים.

בדברים הבאים ניגע באחד המאורעות המשמעותיים ביותר בחייו של הרב הוטנר ובמה שהתרחש סביבו, ונשתדל, מעבר לידיעת העובדות, לשלב בדברים לימוד תורה ושימוש תלמידי חכמים.

1 | עלי שור חלק שני עמוד יב.

תיאור האירוע²

ממלכת ירדן הפכה סביב שנת תש"ל לבית לארגוני טרור פלסטינאיים שפעלו בגלוי משטחה במסגרת אש"ף, בראשות יאסר ערפאת. מכיוון שהשושלת ההאשמית, שבראשה עמד באותה עת חוסיין מלך ירדן, מייצגת רק כ-20% מאוכלוסיית ירדן, בעוד רבים מן התושבים הם פלסטינים, הפכו הארגונים הפלסטינים לאיום של ממש על יציבות המשטר. אנשי פתח חמושים שלטו למעשה בריכוזי הפלסטינים בירדן. הם הסתובבו עם נשקם בערי ירדן, הציבו מחסומי דרכים, גבו מיסים, כוננו בתי דין מהפכניים ששפטו פלסטינים, ומדי פעם תקפו את יחידות הצבא והמשטרה. ירדן סבלה גם מתגובתה הקשה של ישראל על המתקפות הבלתי פוסקות של האירגונים הפלסטינים על ישראל משטחה של ירדן.

בחודש אלול תש"ל [ספטמבר 1970] הפך העימות לגלוי. בה' באלול חטפו אנשי החזית העממית לשחרור פלסטין שלושה מטוסי נוסעים והנחיתו שניים מהם בירדן, וכעבור שלושה ימים נחטף מטוס נוסף והונחת גם הוא בירדן. הנוסעים הוחזקו כבני ערובה, והפלסטינים הצהירו שהחטיפות נעשו על מנת ללמד את ארצות הברית לקח על תמיכתה הבלתי מסויגת בישראל. הצבא הירדני הגיב בהפצצה של בסיסי המחבלים, במיוחד באזור אירביד שבצפון מערב המדינה. ההפצצה הפכה את האירועים למלחמה כוללת, שהתפרסה על פני שטחים נרחבים.

אחד המטוסים שנחטף היה של חברת TWA. ביום החטיפה טס המטוס מנמל התעופה בן-גוריון לנמל התעופה הבינלאומי אליניקון באתונה בירת יוון, ומשם לנמל התעופה הבינלאומי של פרנקפורט בגרמניה. המטוס נחטף זמן קצר לאחר ההמראה מפרנקפורט כשהיה בדרכו לכיוון ניו יורק. החוטפים השתלטו על תא הטייס והודיעו "מדבר הקברניט החדש שלכם. הטיסה נחטפה על ידי החזית העממית לשחרור פלסטין". על סיפון מטוס זה שהו בעת החטיפה בין היתר בני משפחת הוטנר: הרב יצחק הוטנר ורעייתו, בתם הרבנית ברוריה ובעלה הרב יונתן דייויד. המטוס הונחת בשדה תעופה ליד העיר זרקא שבירדן ב-6:45 בערב לפי השעון המקומי.

המלך חוסיין הכריז בט"ו באלול על משטר צבאי, ויזם פעולות צבאיות נגד מחבלי אש"ף, שנודעו בהמשך כ'ספטמבר השחור'. לאחר שלושה שבועות מהחטיפה, בכ"ז באלול, שוחררו בני הערובה והוטסו לקפריסין, ומשם לנמל התעופה לאונרדו דה וינצ'י ברומא וחזרה לארה"ב. ח"כ מנחם פרוש³ חקר מטוס מיוחד ויצא לקפריסין על מנת להיפגש עם הרב הוטנר מיד אחרי שחרורו, והוא סיפר כך (עם קיצורים):

2 מתוך ויקיפדיה ומקורות נוספים.

3 עיתון דבר כ"ד תשרי תשל"א.

'הרב סיפר על התקופה הקשה שעברה עליו בשבי המחבלים. בשבוע הראשון שהה כל הזמן בתוך המטוס בזרקא. באותו שבוע בשבת נלקח ע"י משמר מחבלים והובל כמה שעות במכונית אל בית בודד, שבו היה לבדו בהשגחת שני מחבלים. את השבוע השלישי בילה בחברת חטופים נוספים, כאשר סביבם מתחוללים קרבות כבדים. הרב הוטנר סיפר כי המחבלים רגזו ביותר כאשר גילו בין מסמכיו שהוא קנה דירה בירושלים ומתכוון להשתקע בישראל עם בני משפחתו. הוא המעיט לאכול, ומשקלו ירד בעשרים קילוגרם בקירוב. גם שניים מתלמידיו ובתו וחתנו שהיו עמו סבלו קשה מרעב ומצמא⁴. הרב הוטנר תיאר את ההרס שראה ברבת עמון יום לפני שחרורו. לדבריו, נחרבו מחנות הפליטים כמעט לחלוטין, והם ראו לאורך הדרך גוויות רבות ופצועים. לפני שחרורם הועברו לבית ספר ברבת עמון, והשגריר המצרי פיקח עליהם. עוד סיפר כי המחבלים נהגו בו ובשאר החטופים יפה, ושחררו אותם בסופו של דבר⁵ משום שחששו שצבא ירדן יגלה את מקומות המחבוא שלהם. המחבלים לא רצו שצבא ירדן ישחרר את החטופים, והם עצמם החליטו לעשות זאת⁶. או בסגנון אחר: "חסיין הרג עשרות אלפי מחבלים, והנותרים ברחו מירדן. בריחת המחבלים השפיעה על המחבלים שבזרקא, והם הבינו שאין להם גב. הם נכנעו לתכתיב של חסיין. שוחררו כל הנוסעים".

תפילות ומאמצים

בזמן שהמטוס היה בירדן נערכו תפילות רבות להצלת החטופים. במקום אחד מתואר⁷: "כאשר המחבלים ימ"ש חטפו מטוס ובתוכו היה הגאון רבי יצחק הוטנר

4 האחרונים הביאו את דברי הנודע ביהודה [תנינא יו"ד סי' קסא] שלצורך הצלת כלל ישראל מותר לעבור על גילוי עריות, וכפי שעשתה אסתר. אולם מדוע הדבר מותר? כותב הרב לורנץ [משנת פקוח נפש עמוד רז]: "שאלתי זאת לפני רבות בשנים להגר"י הוטנר זצ"ל, ואמר שעליו להתיישב בדבר. לימים כאשר השתחרר מהשבי בממלכת ירדן כתב לי שהיה לו אז זמן לחשוב בזה", ומסקנתו שהריגת כל ישראל היא חילול השם, ולפיכך המעשה מותר. אוסיף הרהור בדבר: האם יש קשר בין הנושא ותוכן הסברה לבין המצב בו שהה הרב הוטנר באותו זמן?

5 בעיתון מעריב כ"ג בתשרי תשל"א נכתב: "פעם אף ניסו השומרים לגזוז את זקנו ופיאותיו של הרב הוטנר, אך מפקדיהם מנעו מהם. המזון שלהם היה מורכב כל אותו זמן למעשה מפיתות וזיתים ומים במשורה". מאידך בהמשך הכתבה נאמר ששגריר ישראל בקפריסין דאג לאוכל כשר. אדם שעסק בנושא כתב לי, תוך הדגשה שמדובר בשמועות שאינו יודע לאששן, את הדברים הבאים: "יש סיפורים על איך שסרב לאכול מה שהוגש לו מטעמי כשרות, ואיך עוזר-שגריר הצליח דרך איש קשר ירדני להעביר לו אוכל כשר".

6 קובץ פניני הילולא עמוד 62.

7 תפארת בנים עמוד כח.

זצ"ל, פרסם הבד"ץ של העדה החרדית כרוז בזה הלשון 'מתריעין ואפילו בשבת', וגזרו שלושה ימים רצופים באמירת תהילים במשמרות". על הרבי מלובביץ' סופר⁸ ..'בהתוועדות שבת קודש של אז אמר הרבי, ישנו יהודי אשר 'קאכט זיך' [מבשל] בתורת המהר"ל וכו', והרי המהר"ל היה כעוסק בהצללתם של ישראל גם באופנים של למעלה מהטבע, וביך שזכותו של המהר"ל ז"ל תעמוד לו להינצל ללא פגע. ואכן תוך ימים ספורים החליט המלך חוסיין לעשות שפטים באלפי מחבלים במבצע המפורסם של ספטמבר השחור, ותוך כך ניצלו החטופים ללא כל פגע. אחר כך בא הגר"י הוטנר אל כ"ק הרבי זי"ע לביקור תודה מיוחד⁹."

על ר' חיים שמואלביץ¹⁰ סופר¹¹:

על פרט, כמו על ציבור, בעיתות צרה ומצוק, היה ר' חיים זועק ומתפלל עד שהפרשה הייתה באה אל קיצה... במקרה אחר יצא ר' חיים ל'מסע התעוררות' נמרץ, כשאחד מגדולי ראשי הישיבות היה נתון בשבי המחבלים כחודש ימים. בכל שיחה ובכל הזדמנות - בירושלים ומחוצה לה - היה מעורר את ציבור השומעים שלא לנוח ולא לשקוט ולבקוע את הרקיעים בתפילותיהם. ר' חיים הרבה להזכיר מזכויותיו של אותו גדול, כגדול בתורה, כמנהיג, ומה שהדגיש יותר - כמשפיע.

ביטוי ייחודי ל'מסע ההתעוררות' זה הובא בספר שיח יוסף¹²: "ביום שנפטר ר' אליהו

8 רבן של ישראל עמ' 124. ובקובץ היכל הבעש"ט ג עמוד טז הובאו דבריו: "כמו אצל המהר"ל שאם נזקקו לנס קרה נס, נס גלוי, נס למעלה מן הטבע, כך יהי גם עכשיו נס ונס למעלה מן הטבע, שיהי חזק, ויאמץ לבך וקווה אל ה', שדבר זה זקוק לחיזוק, שאף על פי שעד עכשיו זה לא עזר, בכל זאת קוה אל ה', שאז בוודאי הקב"ה יעשה נסים גלויים ויבטלו העניינים המבלבלים". ובספר גאון וחסיד [עמ' 228] הוסיפו: "והרבי הוסיף, וידוע שהמהר"ל מפראג הייתה נשמתו נשמה אחת עם השפאלער זיידע [הסבא משפולי, נפטר בתקע"ב, מגדולי החסידות בדור הראשון שלה], שכשרצה היה מצליף במלכים ושרים. דברים שמימיים אלו נתנו ביטחון גמור שאכן הרבי דואג כבר למי שיצליף והיהודים ינצלו".

9 ועי' בספר מנחם משיב נפשי [עמ' 237] שהובא מכתב של הרבי לרב הוטנר אחרי פגישתם לאחר השחרור. בחג הסוכות הזכיר הרב הוטנר בדבריו [רשימות לב סוכות תשל"א]: "הרצון לחזור על יסודות ישנות, דלאחר ישיעה יש התחדשות, ומתוך אותה התחדשות מתחזק הרצון לחזור על הישנות".

10 חתנו הרב נחום פרצוביץ [בנין נחום תרכג] כותב במכתב באותם ימים: "אצלנו נפחדים לגורל השבויים אצל הערבים, ובמיוחד לבני התורה ובראשם הגה"צ מוהר"י הוטנר, ישיעים השי"ת במהרה משיב דקשה מכולן, ומתפללים עבורם תדיר".

11 'מוח ולב' בספר הזכרון עמוד קו, תודה לידידי הרב עמיחי כנרתי שהפנה אותי למקור זה והוסיף הערות נוספות.

12 שיח יוסף עמ' קכא.

לופיאן נחטף מטוס¹³. בעת ההלוויה עמד הגר"ח שמואלביץ והספידו, לפתע ביקש: 'ר' אליה, הוצאת אותי משם כשהייתי חולה, אנא תבקש רחמים לפני כיסא הכבוד והוצאת את הגר"י הוטנר ושאר החטופים. הוא אדם גדול - אני מעיד עלי'... ואכן המטוס שוחרר בניסי ניסים. בהספד שערכו לר' אליה בישיבת מאה שערים בתום השבעה הודה ר' חיים תוך כדי ההספד לר' אליה על כך שהיה מליץ יושר בשמים"¹⁴.

תקיעה בחצוצרות

בספר 'עבודת שמואל', תולדות הרב שמואל דרזי, מסופר¹⁵ שבתקופת החטיפה הרבו הרב ותלמידיו להתפלל על החטופים, ובפרט בכותל המערבי, אך הישועה לא נראתה באופק. לאחר כשלושה שבועות שלא השתנה דבר עלה בדעתו של הרב דרזי שהרי הרמב"ם כותב בריש הלכות תענית שמצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שלא תבוא, ומדוע שלא נעשה חצוצרות ונתקע בהם? הדבר היה בשבת, והרב שאל כמה מחכמי בבל שהיו בקרבתו, מהם הראשון לציון רבי יצחק ניסים זצ"ל וראש חכמי בבל הגאון חכם ניסים כדורי זצ"ל ועוד, מדוע לא מקיימים את המצוה הנ"ל? הגאונים הנ"ל ענו שכבר הפוסקים דברו בזה, עיין במשנה ברורה ס' תקעו שהביא בשם הפוסקים שהוא דווקא בארץ ישראל¹⁶, וא"כ עכשיו שנמצאים בארץ ישראל יתכן שיש חיוב, אך הוסיפו שכיון שצריך לעשות אותם מקשה אחת, ודבר זה מאוד קשה, יתכן שמחמת כך לא עושים. "אך רבינו רוח אחרת הייתה עמו, ואמר שלא יתכן שלא שייך להכין חצוצרות כאלה שעשויים ממקשה אחת. למחרת בבוקר מיד לאחר התפילה שם פעמיו למספר צורפים בירושלים ובקשתו בפיו שיעשו חצוצרות מכסף, פה אחד ענו לו הצורפים שלא שייך לעשות את זה בעבודת צורפות רגילה, ואולי בתל אביב שיש שם מפעלים ליצור כלי כסף יוכלו לייצר. נסע הרב לתל אביב ודאג שייצרו שתי חצוצרות כסף מקשה. למחרת בבוקר ארגנו תפילה מיוחדת באמירת סליחות, ולקחו שני כהנים מיוחסים שיתקעו בהן, וראה זה פלא, למחרת הודיעו המחבלים שהם משחררים את החטופים בלי שום דרישות, מהלך שלא הייתה לו כל הבנה בשכל האנושי..."

13 ישנו כאן חוסר דיוק, אך אין הדבר משמעותי: ר' אליהו לופיאן נפטר בכ' אלול, כשבועיים אחרי החטיפה, והלווייתו חלה בזמן התפילה והדאגה לחטופים. ואכן השבעה לפטירתו, בכ"ז אלול, חל אחרי השחרור.

14 בשם הרב מרדכי שוואב שכונה 'הצדיק ממונס' נמסר שהרב אמר שעיקר ההצלה תלוי בלימוד זכות לקב"ה על השבויים, וכך עשה באותה תקופה [מאמר מרדכי עמ' לה].

15 תולדות הרב שמואל דרזי עמוד 114.

16 יעוין בפסקי תשובות שם שהזכיר כמה גדולים שעסקו בשאלה זו.

מעניין לציין שכאשר פנו לבבא סאלי תלמידיו של ת"ח אחר שהיה במטוס, הוא אמר להם שמאז ששמע על החטיפה הוא מתחנן ובוכה לפני בורא עולם שירחם. הוא אמר שאפשר להרגיע את בני הקהילה של אותו רב שהוא יהיה עם קהילתו בראש השנה, וכך היה¹⁷. ועוד סופר כעין זה על מי ששמו פחות מתקשר בדרך כלל לסיפורים כאלו: "באותם ימים בהם הוחזקו בני הערובה בשבי פקד גל חום נורא את ניו יורק, רבי משה העיר... שהקב"ה הביא עלינו את החום הנורא כדי שנוכל לחוש, ולו במעט, בסבלם של בני הערובה. ערב אחד נכנס ר' משה לבית המדרש כשהוא במצב רוח מרומם - ובכן, הרב הוטנר שוחרר! אמר למישהו כשפניו נוהרות משמחה. האיש נבון, ואמר לר' משה שדבר לא נאמר על כך בכלי התקשורת. יותר מאוחר באותו לילה נמסר לפרסום שהמשבר אכן הסתיים עם שחרורם של החטופים¹⁸.

שחרור מחבלים או תשלום כסף כדי לשחרר את החטופים

מאמצים רבים נעשו כדי לשחרר את החטופים¹⁹. החוטפים הצהירו כי מטרתם להשיג את שחרורם של כל האסירים הפוליטיים הכלואים בישראל בתמורה לבני הערובה. השאלה ההלכתית שהתעוררה עקב כך היא האם נכון, מותר, או חובה לעשות זאת גם במחיר סיכון אפשרי בעתיד של יהודים²⁰. שאלה זו קשורה בעיקר לשני נושאים הלכתיים, האחד האם מותר להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל חברו מוודאי סכנה, והשני - דברי המשנה בגיטין מה, א' אין פודין את השבויים יתר על דמיהם, העוסקת בכסף, אבל יכולה להוות מקור לדיון גם ל'דמים' אחרים.

17 קובץ פניני הילולא עמוד 61.

18 'קדושים אשר בארץ' עמ' רג. ר' משה פיינשטיין ח"א עמ' 198. יעוין עוד בספר 'זכור לאברהם' אודות אדמו"ר רא"י קהאן מתולדות אהרן עמ' שיז: היה פעם בחודש אלול שנת תש"ל כשרקד בליל שבת שבע ברכות האריך בריקודיו שעה ארוכה שלא דרכו, והיה לפלא. ואז היה המעשה הנורא שנחטף ספינת האוויר עם יהודים וביניהם הגאון ר"י הוטנער והיו בסכנה גדולה, ואחר הריקודין קדישין נענה רבינו ואמר שאם לא יצאו לחופשי תוך שלושה ימים רקדתי בחינם, וכך היה שנשתחררו תיכף אחר השבת.

19 לדוגמא, בספר איש תבונה [עמ' תרי] מסופר אודות ר' יואל קלוגמן: "ולא שקט והתאמץ להרעיש עולמות בפעילות להצלתו. הוא נפגש לצורך כך עם הרבי מסטמאר, ובהמלצתו הופעלה שתדלנות אצל שר החוץ בממשלת ארה"ב דאז קייסינג'ר לעשות הכל כדי להביא לסיום טוב של הפרשה. בתקופה ההיא החזיק ר' יואל איתו טלית ותפילין בכל משך היום שמא יצטרך לנסוע בדחיפות לווישינגטון".

20 סקירה של דיון הלכתי מקביל שנעשה מספר שנים אחר כך בפרשת אנטבה מצוי ב'המעין' גיליון 218 (תמוז תשע"ו) עמ' 23 ואילך, ושם על פי תשובת יביע אומר נראה שהדיון קשור לשתי נקודות המפורטות למעלה. ויעו"ש דברים נוספים המתקשרים לדיון כאן.

יומיים אחרי החטיפה, בח' באלול, כתב הרב משה פיינשטיין לראש הממשלה גולדה מאיר את המכתב הבא²¹:

אסיפה דחופה של אגודת הרבנים דנה בכובד ראש על המצב המסוכן של שבויי החרב הנמצאים בירדן, ועל קושי הכרעה של מדינת ישראל בנידון. ומצאנו לנכון להביע חוות דעתנו דעת תורה בזה. על פי דין יש להצלת נפשות דין קדימה, ובאם אין ברירה על מדינת ישראל למלא דרישת המחבלים כדי להציל נפשות השבויים. ד' יגדור פרצות עמו וישראל ישכון לבטח. הרב משה פיינשטיין נשיא אגודת הרבנים.

בדברי הרב פיינשטיין אין פירוט של הדיון, אך ניתן לקבל ממנו תשובה לשתי השאלות הנ"ל.

במאמר שנכתב תוך כדי הפרשה²² מציג הרב מ' אברמסון את הדעות שנאמרו אז²³:

תובעים חילופם לשחרר כשש מאות מחבריהם... שלטונות מדינת ישראל סירבו להסכים, וגם הוסיפו דבר שטות שהרגיז את אומות העולם, להושיב במאסר כמעשה נקם 450 ערבים. כפי הנשמע הגר"מ פיינשטיין הזהיר שמדינת ישראל מחוייבת לעשות יותר ממה שביכולתה להצלת הנפשות, מיהו אחד מן הרבנים השמייע את דעתו שאסור לשחרר אפילו טירוריסט אחד, כי יש לחוש שיושלחו שוב להרוג יהודים...

אפשרות נוספת שעלתה אז הייתה תשלום סכום כסף גדול לטובת שחרור הרב הוטנר. כותב על כך הרב צבי שכטר²⁴:

עלה אז... להגיש כמה מיליוני דולרים לערבים על מנת שישחררו את הגר"י הוטנר. ודנו אז הרבנים בדין המשנה דאין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהם, ובגמרא איתא הטעם 'דלא ליגרבו ולייתו טפי', ולפי הטעם הזה, אפילו ירצו הקהל לתת מעצמם יהיה אסור. אך יעו"ש בתוד"ה דלא לגרבו דבשבוי המופלג בחכמה מותר לפדותו אפילו ביותר מכדי דמיו, והובאו דבריהם בשו"ע יו"ד סי' רנ"ב סע' ד²⁵. והיו מן הרבנים אז שהיו סבורים לומר

21 מצוי ברשת באתר המכירות הפומביות של חברת BIDSPIRIT.

22 המאור שנה כב חוברת ז.

23 כותב המאמר תוקף בחריפות את אותו רב שדעתו "מתאמת לדעתו של שר החוץ הריפורמי איבן, המתנגד ג"כ לחליפין אלו", ומציע לרב ולשר ש"יחפזו ויאמרו לשודדים הננו קחו אותנו במקום הרב הוטנר ועוד אדם חשוב", יעו"י"ש.

24 בעקבי הצאן עמוד רו.

25 נושא זו עלה למשל סביב שביו של המהר"ם מרוטנבורג. יעו"י ים של שלמה גיטין פרק ד סימן סו: "שמעתי על מהר"ם מרוטנבורק" זכרוננו לברכה, שהיה תפוס במגדול אייזהם כמה שנים, והשר

שאף הגר"י הוטנר היה דינו כן, על כן יש לפדותו אפילו ביותר מכדי דמיו. וטען אז נגדם הגר"י קמינצקי, דאין החשבון הזה צודק כלל, דכל הך דינא... בשעת שלום, אבל בשעת מלחמה א"א לומר שמחוייבים להפסיק מללחום ע"מ לפדות את השבויים בממון, שהרי ע"י כן נמצינו מסייעים לאויב בשעת מלחמה, כי ע"י מתן הכספים הגדולים להאויב יוכלו לחזק עוד את מצבם במלחמה²⁶.

חידש אם כן הרב קמינצקי שהגדרת מלחמה כוללת בתוכה גם זמנים בהם אין לחימה ממשית רחבה ורציפה בין ישראל לאויביה. הגר"מ פיינשטיין²⁷ שלל זאת מסיבה אחרת, וכך מתאר זאת הרב אהרן פלדר²⁸:

באו לשאול את מו"ר זצ"ל אם רשאים לעשות כן עבור רבם בלבד, ומיד השיב ואמר שאין לעשות כן. כי אין להקדים הצלת ראש הישיבה להצלת שאר היהודים²⁹.

השחרור והשמחה

כאמור, ענייננו כאן אינו רק בתיאור העובדות אלא במשמעותן בעיני הרב הוטנר

תבע מן הקהילות סך גדול, והקהילות היו רוצים לפדותו, ולא הניח, כי אמר אין פודין השבויים יותר מכדי דמיהם. ותמה אני, מאחר שהיה תלמיד חכם מופלג, ולא היה כמוותו בדורו בתורה ובחסידות, ושרי לפדותו בכל ממון שבעולם, ואם מרוב ענותנותו לא רצה להחזיק עצמו כתלמיד חכם מופלג, מכל מקום היה לו לחוש על ביטול תורה, כאשר כתב בעצמו, שהוא היה יושב בחושך וצלמות, בלי תורה ואורה, והיה מקונן שלא היו אצלו ספרי הפוסקים והתוספות, ואיך לא היה חש לעוון ביטול התורה מאחר שרבים צריכים לו".

26 הרב שלמה אבינר [בספרו 'משבר'יך' גליך] דן בעניין היודנראט, וכתב לאור זאת: "אם מרד גטו ורשא ושאר אופני התנגדות הם בגדר מלחמת מצוה - אסור לשתף פעולה עם האויב בשום פנים ואופן. האויב תפס אותך - אתה שותק. מענים אותך - אינך מוסר סודות. לא תעמוד בעינויים - התאבד! אתה חלק ממערך מלחמתי, ואז אין כל היתר למציאות של "יודנראט". אבל באמת כאן זה איננו מערך מלחמתי כפשוטו. למשל, פעם נחטף מטוס נוסעים בירדן... אבל רב גדול באמריקה פסק: אין כאן פדיון שבויים - זו מלחמה! הלא ירדן במצב מלחמה כנגדנו. ובמלחמה אין נכנעים בשום אופן. אין כאן חטיפה לצורך שוד. אבל בשואה אין זה ברור שזה גדר מלחמה. אמנם הגרמנים רצו לכבוש את ארץ ישראל, ואם נחליש אותם בקובנא לא יגיעו לאלכסנדריה, אך זו טענה רחוקה. אם כן, אין זה ברור שזו מלחמה, וגם אין זה ברור שזהו אביזריהו דשפיכות דמים אלא בעקיפין גדולים מאוד".

27 רישומי אהרן ח"ב עמ' ח.

28 וראה לעיל תגובתו לתזמורת בזמן השחרור.

29 יש לעיין בפסיקה זו, לאור החילוק בהלכה בין הצלה שבה מותר להעדיף אחד על חברו לבין מסירה שבה הדבר נאסר. ואכמ"ל.

עצמו ובעיני תלמידיו, ויש בכך בחינה של שימוש תלמיד חכם ולימוד תורה גם יחד. המקור העיקרי להכרת העובדות ומשמעותן בעיניו הוא דברי בתו הרבנית ברוריה דיויד בספר הזכרון לזכרו³⁰. שימת הלב לפרטים הקטנים מביאה את בתו לציין אודות השחרור, כי "הנה בכ"ה אלול [יום בריאת העולם בו נאמר ויהי אור] זכו ל'ויהי אור' דיציאה לחופש מיד השושים, והגיעם חזרה לארה"ב דרך חניית יום בקפריסין חלה יומיים לפני ראש השנה. עייפות פיזית והתחזקות נפשית, סחיתות והתאוששות אפפום בבת אחת. לא הייתה מתנה מכובדת יותר לכבוד החג מאשר עצם נוכחותו של רבנו בתוך קהל עדת ישראל. המיית הלב בשמחת בואו בשלום האפילה על האכזבה שזו פעם ראשונה בעשרות שנים לא יזכו להכניס את השנה החדשה בהקדמת מאמר לימים נוראים".

במספר מקורות הובא³¹ שלקראת בואו של הרב הוטנר התארגנה קבלת פנים חגיגית בשדה התעופה. כמה מהבחורים ארגנו שתזמורת תעמוד באולם הקבלה של שדה התעופה, ותפתח בנגינה נלהבת ברגע שיעבור הרב הוטנר דרך הדלתות המסתובבות אל תוך זרועותיהם הפרוסות של תלמידיו ואוהדיו. "עוד לפני שראש הישיבה סיים את ביקורת הדרכונים פתחה התזמורת בנגינה. אך ברגע שנכנס רבי משה פיינשטיין לחדר, פנה היישר לראש התזמורת והורה לו להפסיק את תזמורתו. הוא הסביר שמכיוון שיש נוסעים שעדיין לא יצאו מעמאן (שישה חטופים נותרו בשבי עוד ימים ספורים) ועדיין סובלים בארץ זרה ועויינת, אין זה מתאים לנגן".

ארץ ישראל נקנית ביסורין

אף שבאופן גלוי לא הייתה החטיפה קשורה לעלייתו ארצה, ראתה בכך בתו חלק מייסורי קניין הארץ:

בתקופה זו תכנן הרב הוטנר לעלות ארצה, וקנה דירה בירושלים. בקיץ תש"ל שהה בדירתו, ומאז החלה החזרה ארצה לרקום עור וגידים. בעזיבתו האחרונה את א"י בימי צעירותו, רשם לעצמו: 'א"י אינה נקנית כי אם ע"י יסורים, ואם אני זכיתי והייתי בא"י שלא ע"י יסורים סימן הוא שרק הייתי בה אבל קנה לא קניתי. כשאזכה לשוב אליה הרי זה יהיה מתוך יסורים, ובטוחני שארגיש בה טעם חדש, טעם קנין'. ואכן בחזרתו פקדוהו יסורים... הגל הראשון עבר עליו באלול תש"ל, כשנחטף האוירון בו נסע חזרה לארה"ב

30 עמודים נד-נז מהדורת תשנ"ז. היותה של הכותבת גם בתו של הרב וגם תלמידתו ו'מבינה' בזכות עצמה מוסיף נופך חשוב לדברים.

31 מוסף קהילות, עיתון המבשר, כי תבא תש"פ.

ע"י חבלנים. רבנו, משפחתו, והנלווים אליו הוחזקו באירון במדבר ירדן כשבוע ימים, ואח"כ הועברו למקום סתר-מחתרת לעוד שבועיים בתנאי מצוקה של רעב וצמאון ויריות מלחמה המקיפתם מכל צד.

היעלמות הכתבים ושחזורם

בתוך ייסורי הגוף והנפש תופס מקום דבר נוסף:

מהייסורים הקשים היה זה שהחבלנים החרימו את כתביו, בהם כתבים שעמל בהם שנים רבות. ואף לאחר שחרורו נשארו הכתבים בידם, וכל המשא ומתן איתם בדרכים שונים במישרים ובעקיפין על אודות פדיית הכתבים היה ללא הועיל.

בהקשר זה חידש הרב הוטנר חידוש בענין הכרת הטוב:

מתוך מחויבות נפשית להכרת טובה לא פסח אף על פרטים קטנים. פרשת חטיפת הכתבים הדאיבה לב כל שומע. כמה אנשים אף התנדבו והשתדלו ליצור קשרים עם העולם הערבי בכדי להשיג את החזרת הכתבים, כולם ללא הועיל. בכל זאת, בעיתונות ידעו לדווח על שהשתדלותו של פלוני או אלמוני כן הועילה³². בהזדמנויות שונות, כשהזכירו לו בשמחה ההישג הזה, שתק, ולא הכחיש את הידיעות. בראותנו הנהגה זו שאלנוהו לפרש דבר, ורק אחרי כמה פעמים נענה לנו להעיר: אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, מרגיש אני בזה עניין של הכרת טובה, ואמנם בשביל פלוני שבאמת השקיע מאמצים, והוא ברושם שהצליחו השתדלויותיו, למה נפסיד לו הנאה זו?

התבטאות נוספת בעניין היעלמות הכתבים מצויה בהקדמה שנכתבה בתחילת ספר 'פחד יצחק' לשבועות, שיצא לאור כשנה אחר כך, והיא מבטאת את המשמעות העמוקה של הדבר אצל התלמידים:

32 תיעוד לכך נמצא בכתבה במעריב ב"ז בסיון תשל"א: "המלך חוסיין שלח אל הרב הוטנר חלק מכתבי היד שלו המהווים מחקר חשוב בענייני הלכה, אשר נשדדו ממנו על ידי מחבלים. לפני שהמחבלים שחררוהו הם גזלו ממנו את כל חפציו, וכן חבילה גדולה של כתבי-יד מחקר מקורי חשוב ומקיף שעליו עבד הרב הוטנר במשך עשר שנים, ואותם עמד עתה להוציא לאור... רב אשר קרא וידע את חשיבות המחקר פנה בלונדון לרעייתו של המלך חוסיין כאשר זו התאכסנה עם ילדיה תקופת מה אצל ידידיה היהודים... הוא שלח באמצעותה מכתב אל המלך חוסיין שבו הסביר לו את חשיבות המחקרים התורניים של הרב הוטנר, וביקשו לפעול במידת האפשר לאיתורם והחזרתם, לפני זמן מה קיבל הרב חבילה אישית שנשלחה אליו על-ידי המלך חוסיין, ובה חלק מכתבי היד שלקחו ממנו המחבלים. לחבילה היה מצורף מכתב אישי של המלך, שבו הוא מבין את צערך על שכתבי יד מדעיים חשובים אלו נלקחו מן הרב בעת מעצרו בסאלט, ואת סיפוקו על שעלה בידו לאתר לפחות חלק מהם ולהחזיר אותם לבעל המחקר. חוסיין אף הוסיף

צדיקים תחילתם ייסורים וסופם שלווה, רשעים תחילתם שלווה וסופם ייסורים. מתוך אספקלריא זו הננו רואים את גורל הספר הזה כגורלם של הצדיקים, שכן גם סדר ההשתלשלות של הספר הזה היה במהלך של תחילתו ייסורים וסופו שלווה. תקופת הייסורים של הספר הזה התחילה בשעה שהחבלנים מעבר לירדן החרימו את הכתבים של מרן הר"מ שליט"א בהיותו אצלם בשביה. בין הכתבים האלו היה ספר פחד יצחק בעניני חג השבועות מסודר לדפוס, ואחר כך כאשר בחסדיו המרובים יתברך המתיר אסורים זכינו לברך ברכת שהחיינו על הופעת פניו של מרן עדיין נשארו כל הכתבים בידם של החבלנים השבאים, ועדיין עמדנו במשא ומתן איתם בדרכים שונים במישרים ובעקיפין על אודות פדיית הכתבים, אבל הכל היה ללא הועיל.

ברם זכור אותו האיש לטוב והרב ר' ישעיה מרדכי בן ר' צבי שמו אשר בשום אופן לא רצה להרכין ראשו תחת המצב העגום של הכתבים, ובהתאמצות רבה התחיל בבדיקה ובחקירה אצל מקשיבים ותיקים, עד שעלה בידו לסדר מערכה של רשימות וראשי פרקים של הדיבורים שנשמעו במועד מתן תורה בבית מדרשנו. בעזרתם של הרשימות וראשי פרקים הללו נכתב הספר מחדש בהתגברות על הקושי של קשה עתיקי מחדתי, והרי מוציאים אנו עכשיו את הספר פחד יצחק שער ירחא תליתאי בבחינת גורלם של צדיקים שתחילתם ייסורים וסופם שלווה, ונתקיימו בנו דבריו של הפסוק בבכי יבואו ובתחנונים אובילים שנאמרו על פדויי השביה החוזרים למקומם.

והם מוסיפים פרשנות לקשר בין דמעות של שמחה לדמעות של צער³³:

דווקא השמחה הבאה לאחר הצער היא היא שיש בכוחה להביא לידי דמעות של שמחה. הישועה מתוך הצרה היא היא המולידה את דמעות הגיל, מפני שאף על פי שגופו של הצער חלף כבר, מכל מקום שערי הדמעות שבנפש עדיין לא ננעלו, ובשעה שמצב הצרה נהפך למצב של ישועה הרי כמו כן הדמעות של הצרה נתהפכו עכשיו לגשמי ברכה ולדמעות של ברכה והודאה על חסדו יתברך. ובכיוון זה הולך הוא גם המשך לשון הכתוב ובתחנונים אובילים, כלומר אף על פי שהתחנונים שייכים לקריאה מן המצר, ועכשיו אנו עומדים כבר לאחר הענייה במרחב, מכל מקום עדיין נתונה היא הנפש בהשראה של תחנונים.

33 התייחסות מעט שונה מצויה בדברי הרב הוטנר עצמו להלן בפרק 'הודאה על הנס והכרת טובה'.

ייסורים ממרקים וייסורים של אהבה

על תוכן דבריו אחר השחרור כתבה הרבנית דייוויד כך:

גדלה שמחתם [של התלמידים] כשנודע להם ביום ראש השנה עצמו שעומד להשמיע דברים לפני התקיעות בבית המדרש. וכה הקדים: 'סימן מובהק על ייסורים של אהבה הוא שאינם גורמים ביטול תורה. אין אנו טיפשים כל כך לחשוב שהייסורים של יחיד זה היו ייסורים של אהבה, הלוא הציבור כולו סבל יחד עם היחיד. ואף בייסורים הבאים על הציבור נאמר הסימן של אי ביטול תורה, כעדות על היותם ייסורים של אהבה. בוודאי היו ייסורי הציבור ייסורים של אהבה. וברצוננו לחזק את הסימן. מצאנו לנכון היום לפרוץ את הגדר שהיה מקובל עלינו מאז שלא להשמיע ברבים דיבורים בעצם ימי הדין, בכדי שלא יגרמו היסורים ביטול תורה מצד הציבור', והמשיך בהצעת מאמר שלם.

ולא עוד אלא שגם בעשרת ימי תשובה זיכה את הקהל במאמר מקיף בעניין ייסורים ממרקים. כדרכו במאמרים פומביים לא להזכיר מקרים או מאורעות מסוימים. אף כאן לא הוזכרה מילה בקשר למאורע שרק עכשיו עבר עליהם, מכל מקום שמעו כל השומעים את הדי המאורע. מן הנכון לציין כאן שהיסודות המחשבתיים שהושמעו אז על הגדרת יסורים לסוגיהם השונים לא היו פועל יוצא רק של מאורע עולמי מדהים במימדיו לבד. לא היה מקרה ומאורע שעבר עליו בדרך קרי³⁴.

34 "כל הקורות לו, כל הייסורים שפגעוהו בדרכו, החל מהקלים בבחינה של אפילו הושיט ידו לכיס ליטול שלוש ועלו בידו שתיים, עד לייסורים החמורים ביותר, נבחנו בבדיקה דקה שבדיקה בדייקנות ובחשבון לאור היסוד של אם רואה אדם וכו' יפשפש במעשיו. אופן פשפוש המעשים כפי מה שהשרישו קדמונים לחקור במדה כנגד מדה הוא ששימש לו יסוד לעמוד על השגחתו יתברך המיוחדת. לא נח עד שמצא סיבה המניחה את דעתו. לא מועטות היו ההזדמנויות במשך השנים ששמענו ממנו שיעורים ומסקנות מפשפושים ומשמושים כאלו, כמו שכתב על עצמו שלומד את כל אדם ככה היה לומד כל חייו גם את מאורעות חייו בכלל בחקירה עמוקה הנוקבת עד עמקי תהום. ומוסיפה בתו שכך אמר גם תוך כדי השב. לפי דרכו זה לחש לנו בתוך הימים הקשים של יריות ופיצוצים בתוך השב, מפעם ברוחי מאמרם ז"ל המובא בילקוט "כבר היו רבן שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל יוצאין ליהרג, אמר ליה רבן שמעון לרבי ישמעאל רבי יצא לבי שאני יודע על מה אני נהרג", וסיים בלשון הממוזגת מביטחון ותפילה שנכון לבו בטוח שיגלה לו הקב"ה סוד ופשר דבר. מחרשות הפשפוש פעלו בכל עיצומם. עקבות אותה מחרשה מחשבתית הושמעו במאמרי אותם עשרת ימי תשובה".

לימוד בענין עשו וישמעאל שהתחדד בימי השבי

תוך כדי השבי שם הרב הוטנר לב לנקודה מסוימת בפניו של מנהיג ערבי שעבר על פניהם, ממשיכה הרבנית דיוויד:

נמשך זכר המאורע גם לסוכות במאמר דליל שני, אושפיזין דיצחק. אמנם גרעין לאותו מאמר שמענו ממנו עוד בהיותנו חטופים באוירון. יום יום היו מביאים החוטפים משלחות של ערבים, מעבירים אותם במעבר האווירון בכדי להציג לראווה לפניהם את אוצרות הניצחון - החטופים. הכרת פניהם ענתה בהם - ברוב המשלחות - את ברכתם פרא אדם. אמנם פעם עבר עליו אחד מראשי משלחת, ולו תואר פנים של נסיכות. בהליכותיו בין מעבר מושבות האוירון הרגיש הלה בנוכחות רבנו, התכופך בתנועת נימוס ונעצר לכמה דקות להחליף שיחה איתו. לאחר עובור העיר רבנו 'הפנים' שלו הביעו פרינציפלקייט, נסיכות של ישמעאל. פנים כאלו לא תמצאו בבני עשו. יש לו כל האופי הספציפי של פנים ישמעאליים'. כששאלנו לפרש דבר ההערה, השיב שעל ישמעאל לא נאמר אלופים. עדיין לא היו הדברים מחוורים לנו כל צרכם, אמנם השיב בתנועה של עוד חזון למועד. ובאמת במועד הסוכות חזינו³⁵...

35 "ובתוך מסגרת רחבה יותר העיר שבחשבון משפחות ישמעאל מצינו לשון 'נשיאים לאומות', ואילו בעשו נאמרה לשון 'אלופים', אלופי עשו. ההבדל ביניהם משתרע על פני כל תקופות ימות עולם, ומשמש מקור ושרש לשינוי היחסים בין ישמעאל וזרע האבות לאלו של עשו. ביאורו הוא על פי מה שקבעו לנו חז"ל הגדרת אלוף כמלכותא בלא תגא. עשו באמת זכה למלכות, ולואם מלאום יאמץ, אמנם מלכותו מוגבלת היא ומתמשכת רק עד תקופת 'ועלו מושיעים' בהר ציון לשפוט את הר עשו'. התגא בעצם, ובאמת, שייך ליעקב. ואילו לישמעאל ישנם רק נשיאים, לשון של כבוד וגדולה, אבל בלי הכוח של מלכות. והנה זהו ההבדל בין ישמעאל ועשו. עשו הוא יורש ממש - לעשו נתתי את הר שעייר לרשת אותו. ירושה לעשו נתתי את הר שעייר. ואילו על ישמעאל נאמר ההיפך - גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת. ועשו בתור יורש מקבל כוח ירושה, במדה מסויימת, מאבות. מי שיש לו אוזן קשבת לצלילי המקרא יבחין בזה את הודו של ההבדל בין הנאמר בחשבון יחוס אלופי עשו - אלה אלופי אדם למושבותם בארץ אחוזתם, ובין הנאמר בנשיאי ישמעאל - אלה שמותם בחצריהם ובטירותם. איזה מין יחוד מקום הוא בחצריהם ובטירותם בקשר לנשיאי ישמעאל? אלא שהם הם הדברים, עשו הוא יורש ויש לו מושב משלו ומקום משלו, ואילו ישמעאל אינו יורש ואין לו מקום משלו, ועל זה נאמר בחצריהם ובטירותם, שעניינם הוא ארעיות, לעומת מושב ונחלה. ואילו עשו שהוא יורש לעצמו וקיבל ירושתו אין לו לבוא ולטעון לחלק ירושתו, אבל ישמעאל בא בכל מלוא קנאתו וכעסו על ארץ ישראל שלי היא. והיא החימה של מי שאין לו ירושה, שהופקע מירושה, ובא לקחת את חלק נחלתו של הירש מבן משפחתו, והוא היסוד לכל הרציחה והכעס שראינו במו עינינו בזמננו של בני ישמעאל על נחלה בארץ ישראל".

דומה שיש כאן נקודה מחודשת, עוד קודם לתוכן הדברים שביאר, והיא שאופיו ויחודו של עם עשוי להיות ניכר ממש בפועל על פני בניו³⁶.

בסוף דבריו בחג הסוכות הזכיר כי "החימה של מי שאין לו ירושה הוא היסוד לכל הרציחה והכעס שראינו במו עינינו בזמננו של בני ישמעאל על נחלה בארץ ישראל". ועל כך מעירה בתו:

המשפט האחרון הוא חריג מכלל המאמרים בזה שיש הזכרה כמעט גלויה למאורע מסוים של אלול תש"ל. באותם ימים, בשעה שכל החטופים שמעו דברי תעמולה על צדקת המטרה של החוטפים וגירושם מן הארץ שלהם, שמע הוא את קולות הייחוד של גלות ישמעאל, וחי בלבו את פרשת 'גרש האמה הזאת ואת בנה'. לאחר שנגמרו דברי המאמר, ולאחר שנפרד מיושבי הסוכה, בקשנו לשמוע את הקשר בין דברי המאמר עם אותה אמירה באווירן. השיב: על פניו היה אפשר לראות כבוד גרידא, כבוד שאינו מעורב עם כוח. כבוד יש לו, מלכות אין לו, ואילו בעשו בא הכבוד בלווית הכוח.

הודאה על הנס והכרת טובה

בהתאם לנאמר 'הואיל ואיתרחיש ניסא ניזיל ונתקין מילתא'³⁷, נוסדה קרן גמ"ח לבני תורה לאות הודאה על החסד בפדיון נפשם של מרן ומשפחתו והנלווים אליו בכ"ה אלול תש"ל. מאז נקבע כ"ה אלול כיום הודאה בביתו. הוא היה אומר שאם מילוי בקשה מפחית את הרגשת התלות של המקבל על הנותן, גריעותא הוא לו. אבל סוף סוף הלא באמת כבר קיבל את המבוקש, והאיך תתבטא תלות זאת? רק על ידה של הכרת טובה נשארת אותה תלות של שעה ראשונה חיה בלבבו של אדם. מלוא הצפייה מלפני הבקשה מתהפך להכרת טובה לאחר מילוי הבקשה. ואת זה רצה רבנו מיד להבטיח.

וביטוי נוסף ל'אתקין מילתא', אופן נוסף של צורכי רבים:

באותה תקופה הפצירו בו להיות דיין תורה ולא קיבל עליו, בהתאם

36 נושא זה של דבר פנימי הניכר על הפנים הוא רחב, ונסתפק באיזכור דברי החיד"א ב'נחל שורק' הפטרת שבת ור"ח: "שפירש הרב משכנות יעקב פסוק הכרת פניהם ענתה בם לא כיחודו, דלפעמים דמות צורות בני אדם בשרטוטיהם מורים שיש להם מידות רעות ותכונות מגוונות. אבל יתכן דעל פי שכלם שולטים על טבעיהם ומהפכים הדברים למוטב. וזהו שכתוב הכרת פניהם ענתה בם, המורה על תכונות רעות. ולא תימא ששלטו ביצרם להטיב, אלא כיחודו להכרת פניהם ומעשיהם, והכרת פניהם שוו בשיעוריהן".

37 יעויין מגן אברהם סימן ריח ס"ק ב: "משמע בשבת דף ל"ג כשנעשה לאדם נס יתקן איזה צרכי רבים בעיר".

להנהגתו כבר משנים מטעם כמוס שלא להזדקק לדיונים בידי תורה. אחד מגדולי הדור בא לו בדרישה חזקה: לשם מה התעקש כלל ישראל, ולשם מה שחררו אתכם מידי הצוררים, אם לא לטובת ציבור זה?! דברים אלו פעלו עליו לעשות אף את הבלתי רגיל לו, נענה והזדקק לדין תורה בדבר פרטי.

ועוד כתבה הרבנית בעניין זה:

הדרישה הפנימית לבל תפוג תחושת הכרת הטוב מצאה את ביטוייה באומרו לאחר מעשה השחרור: מצינו בדוד שעשה לו אזור מעור שם לזכר הנס בשה, ועליו הראה 'כי זה הוא', מורה באצבע על ישועתו. הלוואי שהייתי יכול לעשות לעצמי בגד מתוכן הצלה זאת, בכדי שאף לאחר חלוף הזמן אוכל להודות ולהורות באצבע על ישועה זו, במוחשיות של זה'. נראה שהמכוון היה שלכל הפחות נתאמץ במשנה כוח לבלי יתעלם מלפני עינינו שהלבישנו בגדי ישע במאורע ההצלה.

בדבריו בסוכות תשל"א היו ביטויים נוספים להודאה והכרת הטוב. בין השאר הזכיר³⁸: "הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך [תהלים קמב, ח]. כל בקשת דוד המלך הוציאה ממסגר נפשי היא רק 'להודות את שמך', ועל תפילה בדרגה זאת לא שייך קטרוגים"³⁹.

בדברים הבאים יש הדגשה נוספת:

אבל יעקב לא נפל על צווארי יוסף ולא נשקו, ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע [רש"י ויגש מו, כט, ועי' מהר"ל גור אריה]⁴⁰. וזהו מידת החסידים כאשר יקרה להם טוב מתדבקים אל הקב"ה על הטובות והאמת שעשה עמם וכו'. ויהי רצון שכל השמחה שלנו מהישועה תמצא מקום בשמחת החג".

38 רשימות לב סוכות תשל"א.

39 צוין שם כי "מנהג מרן זצוק"ל היה לחגוג בסוכה עם תלמידיו בליל שמיני עצרת בשמחת החג. שנה זו באו הרבה תלמידים, תלמידי חכמים מובהקים ממקומות רחוקות, לקבל פני רבם לאחר ישועתו מצרה ושביה... עוד עולה בזיכרוני אותה המסיבה בתוך גשמי ברכה שלא הקדיחו כלום משמחת תלמידים עם רבם בחג העצרת".

40 ז"ל המהר"ל שם: "לפי שכאשר בא יעקב וראה את יוסף בנו מלך, בא בלבו אהבתו ויראתו של הקדוש ברוך הוא איך מידותיו הם טובות ושלימות, ומשלם שכר טוב ליראיו. וזהו מידת החסידים אשר יקרה להם טוב מתדבקים אל הקדוש ברוך הוא על הטובות והאמת שעשה עמם. וזהו קריאת שמע שבו נזכר ייחוד מלכות שמים ואהבתו, וראוי היה לקרות קריאת שמע כאשר בא אליו יוסף אחר הצער הגדול אשר היה לו בעבורו ועתה ראה אותו מלך, היה אוהב את הקדוש ברוך הוא אשר עושה לו זה, וקבל מלכותו ואהבתו ויראתו..."

ובסימו של חג אמר⁴¹:

בבחינה ידועה משותפת היא שמחה גדולה עם צער. בשניהם פורץ האדם בבכי, ועיניו יורדות דמעות. פירוש עניין זה הוא, כי הדמעה של השמחה היא ביטוי לצער על חסרון הכלים לקבל את האושר הגדול שבשמחתו. צער זה הוא שמוליד את הדמעה. תופעת הדמעות היא רק בשעת שמחה עצומה, אבל בסתם שמחה אין מקום לדמעות. בשנה זו חדורה בנו ההכרה שהיה חסר כחוט השערה שלא נשב עכשיו ביחד, ובעבור ימי חג אלו שישבנו יחד מתוך שמחה עילאה של יום טוב מתפרץ הלב, ואינו מוצא לו ביטוי נאמן שישקף אותה שמחה. אין צורך לדיבורים, רק אהבה בשיבת אחים יחד, וכל השמחה נכניס ונכליל בתוך שמחת התורה של יום זה.

בתחילת הדברים הוזכר שהשחרור בא באופן לא מוסבר, בעקבות התפתחויות במאבק בין ירדן לפלשתינים. הרב הוטנר ראה זאת באור של אמונה, וחדש כאן גוון של הכרת טובה:

הכרה טובה מיוחדת הייתה לרבנו לאחינו בני ישראל על ההשתתפות העמוקה בכל מה שעבר עליו: 'בלי שום ספק שכל זיקה של השתתפות בצרתנו הועילה בפועל ממש במהלך ההצלה'. התפילות, ההשתדלויות, מאמצים יום ולילה לא פסקו לשבועות שלמים. ובסופו של דבר, לא היה שום הסבר רציונלי למעשה השחרור. על זה היה אומר: 'אפילו בדרך הטבע ניכר שרק כוח כלל ישראל ותפילותיו הם שהביאו להוצאתנו מן המיצר'⁴².

הודאה על האמת ואמירת תודה

נסיים בדבר מתורתו⁴³, הקשור גם לעניינו של המאמר וגם לימי החנוכה:

41 מאמרי פחד יצחק סימן עג.

42 כותב הרא"מ איזב"י [חלקת מרדכי עמוד שג]: עוד אביא מעשה נפלא שראינו ישועת ה' בשלמות בלי התערבות יד אדם. בשנת תש"ל חטפו הערבים הפלשתינים ימ"ש מספר מטוסים, ובאופן פתאומי הפך ה' את לבב מלך ירדן ונתן פחד בלבם מהפלשתינים המחבלים, שבאם יצליחו במעשיהם לבסוף יפילו אותו מכסא ממלכתו, והכריזו נגדם מלחמה, ואחב"י בכל העולם כולו פחדו מאוד ממפנה זה וחשבו שוודאי כעת באמצע מלחמה כשאר צולפת משני הצדדים והשבויים בתווך הרי המצב אבוד ח"ו, אבל סוף דבר היה שאדרבה זו הייתה הצלתם, כי נתן ה' בלבם של המחבלים שלא יפלו השבויים בשום אופן לידי מלך ירדן כדי שלא יהיה לו הכבוד מחטיפתם... ומאת ה' הייתה שתחת אשר יהרגו אותם, אדרבה מסרו אותם לידי אנשי האו"ם, והגיעו כולם בלי יוצא מן הכלל לביתם בשלום".

43 פחד יצחק חנוכה מאמר א.

בבניין המילים של לשון הקודש נזדמנו לפונדק אחד שני מושגים: הבעת החזקת טובה, והסכמה לדעת הצד השני. לשני המושגים הללו יש בלשון הקודש ביטוי משותף: הודאה. הודאת בעל דין פירושה הסכמה לדבריו של הצד השני, הודאה על העבר פירושה הבעת החזקת טובה על מעשה חסד. הסברת השיתוף הזה היא, כי בתכונת נפשו של אדם טמונה היא השאיפה להיות סמוכה על שולחן עצמה, מבלי להזקק לעזרתו של הזולת. ובשעה שאדם מביע את הכרת טובתו לחברו ונותן לו תודה, באותה שעה יש כאן הודאת בעל דין כי בפעם הזאת אמנם לא עלתה בידו, והיה עליו להשתמש בטובתו של חברו. באופן שהשורש הנפשי העמוק של כל הבעת תודה הוא מעשה הודאה. ועל אחת כמה וכמה שכך הוא העניין בבין אדם למקום. עייר פרא אדם יולד. ובטבע הפרא של כל אדם גנוזה היא ההנחה של כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. ובשעה שהוא מקריב את תודתו למקום הרי זו הודאה כי לית ליה מגרמיה כלום. עניין זה מכניס הבלטה מיוחדת בכפילות מושג ההודאה בסגנונה של ברכת ההודאה בשמונה עשרה, המתחלת ב'מודים אנחנו לך', ותיכף במשפט הסמוך לו חוזר הוא עניין זה 'נודה לך ונספר תהילתך'. אלא שהם הם הדברים המבוארים בכאן... הפתיחה של ברכת ההודאה דשמונה עשרה היא במודים אנחנו לך שאתה, הרי פירושה של הודאה זו היא במובן של הודאת בעל דין. ואילו ההודאה במשפט השני של ברכה זו על חיינו וכו' הרי הכוונה היא במובן של קרבן תודה⁴⁴.

44 יעויין סידור עולת ראייה על 'מודה אני'.

ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד'. לפי שעם אדוניו שהיה שר וגדול אמר 'וימצא חן בעיניו', ואמנם עם שר בית הסוהר שהיה אכזרי ולא יחמול ולא ירחם, כי כן יאות לאומנותו שכל היום ישתתף עם אנשים רעים וחטאים. ייחס למעשה נס חינו בעיניו. ולזה אמר 'ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד', כי זה היה דרך נס כפי רוע טבעו...

אברבנאל בראשית פרק לט